

Rima BACEVIČIŪTĖ Regina RINKAUSKIENĖ
 Lietuvių kalbos institutas Vilniaus pedagoginis universitetas

RYTŲ AUKŠTAIČIŲ UTENIŠKIŲ INESYVO IR ILIATYVO PRIEGAIĖS: AUDICINIS TYRIMAS

§ 1. Apie lietuvių kalbos postpozicinius vietininkus ir jų kilmę yra rašę daugelis lietuvių kalbininkų (Morkūnas 1964, 145–152; Zinkevičius 1966, 200tt.; 1980, 253–264; 1982, 21–38; Kazlauskas 1968, 150–166). Visus keturis vietininkus yra išlaikiusios tik rytų aukštaičių vilniškių patarmės salos, ypač Gervėčiai. Pietų ir rytų aukštaičiai (išskyrus panevėžiškius) vartoja tik du vietininkus – inesyvą ir iliatyvą. Pietų aukštaičiai jų gerai neskiria, abiejų linksnių vienaskaitą dažniau reiškia iliatyvo, o daugiskaitą – inesyvo (turinčio baigmenį *-sa*) formomis, pvz.: *buvau miēstan* ‘mieste’ ir *einu miēstan* ‘į miestą’, *važiuoju Marcinkonýsa* ‘į Marcinkonis’ ir *gyvenu Marcinkonýsa* ‘Marcinkonyse’ (Zinkevičius 1980, 258). Rytų aukštaičiai šias formas skiria gerai, nors pavienių painiojimo atvejų yra užrašyta ir iš jų ploto¹.

Inesyvo ir iliatyvo linksniai tarmėse gali turėti ilgąsias ir trumpąsias formas, pvz.: *aĩ.na miškuos*² / *miškuosna*, *bũ.va. miškuos* / *miškuose*, *miškuosu*, *miškuosa*³. Pietų aukštaičiai dažniau vartoja ilgąsias vietininkų formas, o rytų aukštaičiai – abi formas⁴. Dabartiniu metu kai kuriose rytų aukštaičių patarmėse (pavyzdžiui, uteniškių) pastebimas vis didesnis polinkis vartoti ilgąsias iliatyvo formas – tokią tendenciją galėtų lemti būtinybė geriau skirti abu vietininkus (Rinkauskienė 1999, 10). Ši situacija yra gerokai pasikeitusi

¹ Iš Suginčių punkto (uteniškių patarmė) 1998 metų ekspedicijoje buvo užrašyti tokie pavyzdžiai: *á.nas miššõ n tarná.ujæ* ~ *ãnas miššõn tarnáuja*; *nelabaĩ galvõ n da. bũ.va. ~ nelabaĩ galvõn da(r) bũvo*.

² Šioje vietoje tiriamųjų formų priegaidės nežymėtos, nes įvairiose tarmėse jos gali skirtis.

³ Inesyvo ilgųjų formų galūnės pietrytinėse tarmėse įvairuoja. Pietiniame areale (pietų aukštaičių, pietinės vilniškių dalies, širvintiškių šnektose) daugiau paplitusios galūnės *-se* / *-sa*, einant labiau į šiaurę (šiaurinėje vilniškių dalyje ir uteniškių paribyje su vilniškiais) daugiau vartojamos galūnės *-se* / *-su* (Morkūnas 1964, 146).

⁴ Pramaišiu vartojamos ilgosios ir trumposios daugiskaitos iliatyvo formos, daugiskaitos inesyvas bent jau uteniškių patarmėje dažniausiai turi trumpąją formą.

palyginti su ankstesniąja, nes, pavyzdžiui, K. Būga (1961, 500) mini tik vieną uteniškių punktą – Sālaką, turintį ilgųjų daugiskaitos iliatyvo formų. LKA (3, žemėl. 48) taip pat pateikia tik šiaurės rytiniame patarmės kampe esančius uteniškių punktus (Antazavė, Imbradas, Kirdeikiai, Suviekas), kuriuose vartojamos ilgosios daugiskaitos iliatyvo formos. Atrodytų, kad ilgųjų vietininkų formų (ypač iliatyvo) izoglosa leidžiasi žemyn, apimdama vis didesnę uteniškių plotą. Pastarųjų metų duomenimis, trumpųjų vietininkų formų dažniau pasitaiko ir rytų aukštaičių šiaurinėse šnektose: šiaurinėje uteniškių dalyje, kupiškėnų ir anykštėnų plotuose (plačiau žr. LKTCH 2004).

§ 2. Šnektose, kur dažniau vartojami trumpieji vietininkai, visiškai sutampa inesyvo ir iliatyvo formų foneminė išraiška – jas galėtų skirti tik priegaidės. Tačiau dialektologijoje ilgą laiką buvo diskutuota, ar rytiečiai apskritai skiria ilgųjų skiemenų priegaides (Būga 1924, 19; Salys 1939, 82t.; Morkūnas 1964, 147; Kazlauskas 1966, 119; Zinkevičius 1966, 33; 1974, 93tt.; LKT 1970). Tik atsiradus galimybei atlikti nuodugnesnių eksperimentinių ir audicinių tyrimų (Eidukaitienė 1977, 18–23; Kosienė 1982, 61–71), įrodyta, kad balsių priegaides bent vyriausios kartos rytiečiai tebeturi, sugeba jas atskirti ir gana tiksliai identifikuoti. Pasitvirtinus nuomonei, kad rytiečiai skiria ilgųjų balsių priegaides, sutrumpėję inesyvas ir iliatyvas dialektologijos darbuose dažniau imti žymėti kaip skirtingas priegaides turinčios formos. Tik Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologijoje“ abiejų linksnių formos žymėtos tvirtapradiškai (1966, 212t., 237⁵). Kituose šaltiniuose priegaidžių žymėjimas įvairuoja, nėra vienos nuomonės, kuris linksnis kurią priegaidę turi (plg.: LKT 1970; Zinkevičius 1980, 197, 257; LKA 3, žemėl. 48, 67; Markevičienė 1999, 37–98; LKTCH 2004, 127; ŠRAV 2006, 59; MAT 2006).

Vienas iš išsamesnių šio klausimo aprašų pateiktas R. Rinkauskienės disertacijoje, skirtoje uteniškių vardažodžių morfologijai (1999, 14tt. ir kt.). Šiame darbe aptariamųjų linksnių priegaidės irgi žymimos remiantis tik klausa ir istorine formų raida. Tuo metu laikytasi nuomonės, kad inesyvas galėtų būti kilęs iš senojo lokatyvo formų (*miškúos* < **miškúosu*), turėjusių akūtinę priešpaskutinio skiemens priegaidę (Zinkevičius 1966, 237). Ši nuomonė buvo remiama dar ir tuo, kad sutrumpėjusios inesyvo formos neturi paskutinio suminkštinto priebalsio. Tačiau renkant medžiagą šiam tyrimui buvo išgirsta nemažai inesyvo formų, kurių galūnės priebalsio s minkštumas pakankamai

⁵ Z. Zinkevičiaus veikale inesyvas atskirai nėra aptariamas, kalbama tik apie lokatyvą ir iliatyvą.

gerai girdėti⁶. Tai leistų abejoti, kad sutrumpėjęs inesyvas gali būti kilęs tik iš senojo lokatyvo formų. Galbūt tai antrinė forma, atsiradusi iš *miškuosė* (-si?). Tuo labiau, kad ir, Z. Zinkevičiaus (1980, 196t.) nuomone, senasis lokatyvas su -su labai anksti buvo išstumtas naujadaro su -se, nes nei M. Daukšos raštuose, nei rytiečio K. Sirvydo darbuose tokių vietininkų beveik nerandama (M. Daukšos vos du, K. Sirvydo – nė vieno). Šiuo metu vietininkai su -su yra žinomi tik rytų aukštaičių vilniškių plote, iš uteniškių užrašyta pavienių atvejų, pasitaikančių paribyje su vilniškiais (Saldutiškis, Kirdeikiai) (Rinkauskienė 1999, 37). Sutrumpėjusios iliatyvo formos minėtoje disertacijoje buvo žymimos tvirtagališkai, tačiau visi šie spėjimai buvo paremti tik klausa, nebuvo atlikta jokių eksperimentinių tyrimų.

§ 3. Atlikti naujaisi uteniškių inesyvo ir iliatyvo trumpųjų formų eksperimentiniai tyrimai (Bacevičiūtė, Rinkauskienė 2007, 4–11) parodė, kad esama fonetinių požymių, rodančių linksnių galūnių priegaidžių skirtumus. Buvo tirtos šios uteniškių formos: *visi miškuos prapúola*. ~ *visi miškuos prapuoľé*; *išé.jæ. miškuos kařúomenæ*. ~ *išéjo miškuos kariuomené*; *bó.ba.s lãukuos kvató.jæs* ~ *bobos lãukuos kvatojas*; *išé.jæ. lãukuos patú.msi*. ~ *išéjo lãukuos patamsy*; *pãũ.kšćei šakŕ.s sũ.pas* ~ *paukščiai šakos supas*; *pãũ.kšćei šakŕ.s suskri.da*. ~ *paukščiai šakos suskrido*; *ká.šiku. ruņķŕ.s tú.ri* ~ *kašikŕ „krepšį“ rankos turi*; *uñ.davæ. ruņķŕ.s tařbæ.lbi*. ~ *andavé „įdavé“ rankos terbelę*; *sé.di ragutę.s pŕ.næ* ~ *sédi ragutés „rogėse“ ponia*; *dabař ragutę.s kabaró.kis* ~ *dabar ragutés „į roges“ kabarokis*; *žiedus dæ.žutę.s tú.ri* ~ *žiedus dėžutés turi „laiko“*; *žiedus dæ.žutę.s krá.una* ~ *žiedus dėžutés krauna*; *šũñ.dėi aki.s tú.msu* ~ *šiandien akys tamsu*; *šveĩ.tæ. aki.s purvũ* ~ *šveitė akys purvu*; *pæ.lbi. duñti.s tú.ri* ~ *pelę dantys turi*; *inskú.nda. duñti.s pacú.ku*. ~ *įsikando dantys pacuką*⁷.

⁶ Galbūt lėmė ir tai, kad šiam tyrimui dalis įrašų daryti arčiau anykštėnų ploto esančiame kaime (Ažuluokesos k. Molėtų r.). Pasak anykštėnės R. Petrokienės, jų patarmėje sutrumpėjusiose inesyvo formose galūnėse visuomet tariamas minkštasis -š, o iliatyvo – kietasis -s.

⁷ Kaip matyti, net šakninio kirčiavimo moteriškosios giminės daiktavardžiai sutrumpėjusiose daugiskaitos vietininkų formose kirtį turi gale. Taip galėjo atsitikti, vengiant homoniminių daugiskaitos vardininko ir vietininkų formų, plg. dgs. vard. *ruņ.kas* ~ *raňkos* (kas?). Sutrumpėję inesyvas ir iliatyvas, kirčiuojami šaknyje būtų visiškai tokie patys, pvz.: *ruņ.kas* ~ *raňkos* (kur?) ir *ruņ.kas* ~ *raňkos* (į kur?). Tokiu atveju sutaptų net trys daugiskaitos linksniai: vardininkas, inesyvas ir iliatyvas. Todėl manytina, kad galūninis sutrumpėjusių daugiskaitos vietininkų formų kirčiavimas yra apibendrintas. Ilgosios formos gali turėti dvejopą kirčiavimą (galūninį ir šakninį), pvz.: *išé.jæ. pæ.vó.sna* / *išé.jæ. píeva.sna* ~ *išéjo píevósna* / *išéjo píevosna* (Rinkauskienė 1999, 36).

Ekspimentinio tyrimo rezultatai leidžia daryti tokias išvadas. Pirmiausia, nustatyta, kad inesyvo galūnių balsiai ilgesni. Visų pateikėjų visų išartų žodžių inesyvo galūnių balsiai yra ilgesni už iliatyvo, tik vienais atvejais mažiau, kitais – skyrėsi labai ryškiai. Statistinis trukmės vertinimas parodė, kad daugelio lygintų porų trukmės skirtumai statistiškai reikšmingi. Tai pats stabiliausias požymis.

Su ilgesne tarimo trukme susiję visi kiti požymiai. Inesyvo galūnių balsiai visais atvejais šiek tiek intensyvesni. Tai taip pat galima sieti su priegaidės požymiais, nes jau ir ankstesni tyrimai (Eidukaitienė 1977, 18–23; Kosienė 1982, 61–71) parodė, kad rytų aukštaičių priegaidės ryškiausiai charakterizuoja būtent trukmės ir intensyvumo požymių kompleksas, taigi jos esančios daugiau dinaminės ir ypač kiekybinės prigimties. Taip pat pastebėta, kad inesyvo galūnių balsių pagrindinio tono kitimo diapazonas platesnis. Tačiau tai sunku tiesiogiai sieti su kurios nors priegaidės požymiais. Platesnis tono diapazonas greičiausiai susijęs su ilgesne tarimo trukme: ilgesnio garso tonas „turi daugiau laiko“ aukščiau iškilti ir žemiau nukristi. Be to, inesyvo galūnių balsių kokybiniai požymiai ryškesni – šie balsiai dažniausiai įtemptesni ir difuziškesni. Tai galima sieti ir su ilgesne garso trukme, ir su priegaidės požymiais (visą tyrimo aprašą žr. Bacevičiūtė, Rinkauskienė 2007, 4–11).

Apibendrinant šiuos tyrimo rezultatus ir remiantis ankstesniais uteniškių monoftongų priegaidžių tyrimais, galima teigti, kad inesyvo galūnių balsiai labiau primena cirkumfleksinę priegaidę, iliatyvo – akūtinę. Aišku, kad vien prozodinių ir kokybinių požymių nustatymas eksperimentiniu būdu negali būti vienintelis kriterijus atsakant į klausimą, ar iliatyvo ir inesyvo priegaidės uteniškių tarmėje iš tikrųjų skiriasi. Priegaidė yra fonologinio kalbos lygmens elementas, kurio esminis požymis turi būti reali galia diferencijuoti kitais atžvilgiais vienodas formas. Tai patikrinti nutarta audicininiais eksperimentais.

§ 4. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti minėtųjų formų audicinio eksperimento rezultatus. Kadangi Lietuvoje atliekamų audicinių eksperimentų metodika labai įvairuoja (plg.: Eidukaitienė 1977, 18–23; Kosienė, Girdenis 1979, 48–56; Girdenis 2003, 62tt.; Bacevičiūtė 2004, 21t., 119t., 194t.; Leskauskaitė 2004, 21t., 158tt.; Urbanavičienė, Kardelis 2006, 63–82 ir kt.), todėl pirmiausia ją derėtų išsamiau aptarti.

Ekspimentui imti vienos uteniškių atstovės (S. R., g. 1933 m., gyv. Ažuoluokės k., Molėtų parap., Molėtų r.) įrašai. Pateikėja nuolat gyvena tiriamojame vietovėje, gerai moka savo šnektą. Auditoriai buvo Vilniaus pedagoginio universiteto Lituanistikos fakulteto I kurso studentai, uteniškių tarmės atstovai

(12 žmonių), dar neklausę dialektologijos kurso. Eksperimentas atliktas VPU auditorijoje. Pirmiausia studentams buvo pateikti lapuose poromis surašyti transkribuoti ir transponuoti į bendrinę kalbą sakiniai (žr. anksčiau pateiktą medžiagą). Jie buvo sunumeruoti, o tiriamieji žodžiai paryškinti, bet nekirčiuoti. Auditoriai trumpai supažindinti su tyrimo tikslais ir problema⁸. Po to studentai tris kartus klausė poromis sudėtų sakinių, pateiktų tokia pat tvarka kaip ir lapuose. Auditorių prašyta apibūdinti girdimus tiriamųjų formų skirtumus. Tada dar vieną kartą pasiklausius sakinių, iš kiekvienos jų poros pateikta po dešimt tiriamųjų žodžių porų, sudėtų pagal atsitiktinių skaičių lentelę (Girdenis 2003, 378). Jei lentelėje rastas nelyginis skaičius, pirmuoju dėtas pirmojo sakinio žodis, jei lyginis – antrojo. Auditoriai turėjo atpažinti, iš kurio sakinio pateiktas žodis, ir parašyti atitinkamus skaičius, pvz., 1–2 arba 2–1. Eksperimento duomenys įvertinti statistiškai A. Girdenio sukurta kompiuterine programa UKR2.EXE. Programa skaičiuoja audicinių eksperimentų vertinimus vadinamuoju *u* kriterijumi. Pasikliaujamieji intervalai skaičiuojami, remiantis matematinės statistikos formulėmis (Kruopis 1977, 177). Pati programa automatiškai pasirenka 50% arba > 66,7% patikimumo lygmenį.

Toliau apžvelgsime eksperimento rezultatus.

§ 5. Kaip jau minėta, prieš klausantis žodžių porų, auditorių prašyta apibūdinti, ar jie girdi žodžių skirtumus. Tokia metodika naudotasi ir atliekant kai kuriuos ankstesniųjų metų audicinius eksperimentus. Minima, jog, tiriant rytų aukštaičių priegaides, cirkumfleksinius balsius auditoriai suvokė kaip „ilgesnius, labiau nutęsimus garsus, akūtinius – kaip trumpesnius, „smarkesnius“ ir stipresnius garsus“ (Eidukaitienė 1977, 23). Šį kartą auditoriai nurodė įvairius požymius, priklausančius nuo konkrečių žodžių.

Dažniausiai buvo minima, jog antrojo sakinio (antruoju numeriu visur dėtos iliatyvo formos) tiriamojo žodžio balsis esąs trumpesnis, staigesnis ir blankesnis – „ne toks aiškus kaip pirmojo“. Šie požymiai labiausiai akcentuoti apibūdinant poras *akys* : *akys* ir *duntys* : *duntys*, *ragutės* : *ragutės*. Taip pat auditoriai pastebėjo kai kurių porų pirmojo sakinio (inesyvo) žodžių galinio priebalsio š minkštumą. Šiuo požymiu gana aiškiai skyrėsi poros *dėžutės* : *dėžutės*, *miškuos* : *miškuos*. Jei minkštumas būtų pastebėtas sistemingai, galima būtų drąsiai teigti, kad inesyvo formos yra vėlesnės kilmės, sutrumpėjusios

⁸ Auditoriams nebuvo akcentuota, kad tiriamos būtent vietininko formų priegaidės. Tiesiog konstatuota, jog eksperimentu siekiama išsiaiškinti, ar skiriasi paryškintieji žodžiai. Klausyta, ar šie žodžiai kuo nors skiriasi iš klausos, ir paprašyta apibūdinti jų skirtumus.

iš ilgesniųjų su priešakinės eilės balsiu galūnėse, taigi iš *-se (-si?)*. Tačiau minkštumas trumpųjų vietininkų galūnėse įvairuoja, pvz., *laukuos : laukuos* atveju minkštieji abiejų formų balsiai.

Keletą kartų paminėta ir tai, jog pirmojo sakinio (inesyvo) žodžių *uo* yra ryškesnis, labiau išstėtas. Taigi visais atvejais auditoriai nurodė požymius, realiai sutampančius su ankstesnio eksperimentinio tyrimo rezultatais ir su potencialiais akūto ar cirkumflekso požymiais.

Klausytų porų teisingo atpažinimo procentai ir jų statistinis vertinimas matyti lentelėje (žr. 1 lent.). Joje žodžiai pateikti prastėjančio atpažinimo tvarka. Geriausiai buvo atpažinta pora *akys : akys* (104 teisingi atsakymai iš 120), blogiausiai – *dėžutės : dėžutės* (55 iš 120). Vertinant visų porų identifikavimą, sunku įžvelgti kokių nors aiškesnių motyvų, kodėl vienos iš jų buvo atpažintos geriau, kitos blogiau. Galima tik spėti, kad tiriamųjų priegaidžių požymiai ir realizavimas uteniškių tarmėje yra fakultatyvus reiškinys. Net ir to paties pateikėjo kalboje pasitaiko varijuojančių atvejų. Ten, kur priegaidžių požymiai buvo ryškesni, žodžiai atpažinti geriau.

1 lentelė. **Audicinio eksperimento vertinimas *u* kriterijumi⁹**

Pavyzdys (inesyvas–iliatyvas)	n_1	n	p (%)	pasikl. int. (95%)	$u \geq u_\alpha$	P
<i>akys : akys</i>	104	120	86,7	79,2 ÷ 92,3	5,3 > 3,29*	$P < 0,001$
<i>laukuos : laukuos</i>	94	120	78,3	69,8 ÷ 85,4	2,88 > 2,58*	$P < 0,01$
<i>ragutės : ragutės</i>	84	120	70	60,9 ÷ 78,1	4,51 > 3,29	$P < 0,001$
<i>duntys : duntys</i>	82	120	68,3	59,2 ÷ 76,6	4,11 > 3,29	$P < 0,001$
<i>runkos : runkos</i>	74	120	61,7	52,3 ÷ 70,5	2,58 > 1,96	$P < 0,05$
<i>šakos : šakos</i>	69	120	57,5	48,1 ÷ 66,5	1,65 < 1,96	$P < 0,05$
<i>miškuos : miškuos</i>	62	120	51,7	42,4 ÷ 60,9	0,37 < 1,96	$P < 0,05$
<i>dėžutės : dėžutės</i>	55	120	45,8	36,7 ÷ 55,2	-0,91 < 1,96	$P < 0,05$
Inesyvas : Iliatyvas	624	960	65	61,9 ÷ 68,1	9,44 > 3,29	$P < 0,001$

⁹ Simbolių reikšmės: n_1 – teisingų atsakymų skaičius, n – bendras atsakymų skaičius, p – teisingų atsakymų procentas, *pasikl. int.* – 95% pasikliaujamasis intervalas, u – u kriterijaus reikšmė, u_α – kritinė 95% tikimybės reikšmė, P – patikimumo lygmuo. Žvaigždutėmis pažymėti atvejai, kurių patikimumo lygmuo buvo ypač aukštas – programa juos vertino pagal 67% ribą.

Statistinis atsakymų vertinimas rodo, kad dviejų porų (*akys* : *akys* ir *laukuos* : *laukuos*) rezultatai labai patikimi, nes auditoriai atpažino daugiau negu 67% atvejų. Dar trijų porų (*ragutės* : *ragutės*, *duntys* : *duntys*, *runkos* : *runkos*) rezultatai taip pat vertintini teigiamai, nes jų *u* kriterijaus reikšmės viršija kritines tikimybės reikšmes u_{α} . Kitų trijų porų (*šakos* : *šakos*, *miškuos* : *miškuos*, *dėžutės* : *dėžutės*) statistinis vertinimas rodo nepatikimą rezultatą – *u* kriterijaus reikšmės mažesnės už kritines tikimybės reikšmes. Tačiau ir šiais atvejais teisingų atsakymų procentas viršija 50% ribą, kuri laikoma atsitiktinio spėliojimo minimalia riba. Tik poros *dėžutės* : *dėžutės* teisingi atsakymai tesudaro 45,8%.

Žvelgiant į apibendrintus rezultatus, matyti, kad teisingų atsakymų skaičius gana nemažas – 624 iš 960, tai sudaro 65%. Statistinis bendrųjų rezultatų vertinimas taip pat rodo, jog teisingų atsakymų procentas reikšmingai nutolęs nuo atsitiktinio spėliojimo ribos – *u* kriterijaus reikšmė didesne už kritinę tikimybės reikšmę, patikimumo lygmuo taip pat labai aukštas.

Š 6. Išvados.

1. Ankstesnieji eksperimentiniai ir šis audicinis tyrimas patvirtino prielaidą, kad rytų aukštaičių uteniškių sutrumpėjusios inesyvo ir iliatyvo formos nėra vienodos. Nustatytos akustinės ypatybės (ypač trukmė ir intensyvumas) ir audicinio tyrimo duomenys rodo, kad trumposios inesyvo formos galūnės požymiai sietini su tvirtagale priegaide, iliatyvo – su tvirtaprade.

2. Atliekant audicinį eksperimentą, atskirų žodžių porų atpažinimas svyravo nuo 86,7% iki 45,8% teisingų atsakymų. Tai rodo, kad tiriamųjų formų priegaidžių realizavimas fakultatyvus, požymių ryškumas varijuoja net ir to paties pateikėjo kalboje.

3. Statistinis rezultatų vertinimas *u* kriterijumi parodė, kad penkių iš tirtų aštuonių porų *u* kriterijaus reikšmės viršijo kritinę tikimybės reikšmę u_{α} . Tai labai geras rezultatas, jų 95% pasikliaujamojo intervalo riba viršijo 50% atsitiktinio spėliojimo ribą.

4. Bendrasis visų tirtų porų statistinio vertinimo rezultatas taip pat patikimas. Teisingai atpažinta daugiau negu pusė visų tirtų porų (65%), vertinimo rodikliai (*u* kriterijus, 95% pasikliaujamasis intervalas) rodo, kad šis atpažinimo procentas reikšmingai nutolęs nuo atsitiktinio spėliojimo ribos.

5. Apibendrinant galima teigti, kad uteniškių sutrumpėjusių vietininkų formos nėra visiškai homoniminės, jas skiria fonologinis prozodinis elementas – priegaidė. Priegaidžių realizacija aiškiai girdima ne visais atvejais, tačiau išryškėjusi tendencija skirti vienodą foneminę sandarą turinčias formas traktuotina kaip realiai egzistuojančios priegaidžių opozicijos požymis.

THE SYLLABLE ACCENTS OF THE INESSIVE AND ILLATIVE IN THE EASTERN LITHUANIAN SUB-DIALECT OF UTENA: THE AUDITORY RESEARCH

Summary

The results of auditory research on the shortened inessive and illative forms of the Eastern Lithuanian sub-dialect of Utena are discussed in this article. The phonemic structure of such forms coincides, eg. *dirba laukuos : eina laukuos*. The research aims to verify the existence of a prosodic element, i.e. the syllable accent of inessive and illative forms.

During the auditory experiment, more than half of the researched pairs were correctly identified (65%); and the data of statistic evaluation (*u* criterion, 95% iterative interval) show that there is a high percentage of recognition, thereby showing few signs that the results are coincidental.

Prior experiments and the auditory research carried out confirm the assumptions that the syllable accents in shortened inessive and illative forms are not homonymous in the Eastern Lithuanian sub-dialect of Utena. The realisation of accents is not always clearly heard; however the ability to discern different forms possessing the same phonemic structure should be treated as an indication that an opposition of syllable accents truly does exist.

LITERATŪRA

Bacevičiūtė Rima 2004, *Šakių šnektos prozodija ir vokalizmas*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto 1-kl.

Bacevičiūtė Rima, Regina Rinkauskienė 2007, Dėl rytų aukštaičių uteniškių inesyvo ir iliatyvo galūnių priegaidžių (Eksperimentinis tyrimas), *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika* 9 (1), 4–11.

Būga Kazimieras 1924, *Lietuvių kalbos žodynas*, Kaunas: Švietimo ministerija.

Būga Kazimieras 1961, *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros 1-kl.

Eidukaitienė Eugenija Vytautė 1977, Kupiškėnų monoftongų priegaidės, *Kalbotyra* 27 (1), 18–23.

Girdenis Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Leskauskaitė Asta 2004, *Pietų aukštaičių vokalizmo ir prozodijos bruožai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto 1-kl.

LKA 3 – *Lietuvių kalbos atlasas 3: Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991.

LKT – *Lietuvių kalbos tarmės*, Vilnius: Mintis, 1970.

LKTCH – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto I-kl., 2004.

LKŽ 9 – *Lietuvių kalbos žodynas* 9, Vilnius: Mintis, 1973.

Kazlauskas Jonas 1966, Fonologinė kirčio raidos baltų kalbose interpretacija, *Baltistica* 2 (2), 119–132.

Kazlauskas Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis.

Kosienė Otilija 1982, Rytų aukštaičių uteniškių monoftongų priegaidės, *Kalbotyra* 33 (1), 61–71.

Kosienė Otilija, Aleksas Girdenis 1979, Fonologinis šalutinis kirtis rytų aukštaičių uteniškių tarmėje, *Kalbotyra* 30 (1), 48–56.

Krupis Julius Jonas 1977, *Matematinė statistika*, Vilnius: Mokslas.

Markevičienė Žaneta 1999, *Aukštaičių tarmių tekstai* 1, Vilnius: Vilniaus universiteto I-kl.

MAT – *Mielagėnų apylinkių tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

Morkūnas Kazys 1964, Iš rytų aukštaičių tarmių daugiskaitos inesyvo formų istorijos, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 7, 145–152.

Rinkauskienė Regina 1999, *Rytų aukštaičių uteniškių vardažodis: dabartinė padėtis ir istorinė raida*, Daktaro disertacija.

Salys Antanas 1939, Priegaidės ir jų tarimas, *Gimtoji kalba* 6, 82–83.

ŠRAV – *Šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

Urbanavičienė Jolita, Vytautas Kardelis 2006, Rytų aukštaičių vilniškių ilgųjų balsių priegaidžių audicinis tyrimas, *Acta Linguistica Lithuanica* 44, 63–82.

Zinkevičius Zigmąs 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius Zigmąs 1974, Dėl akūto ir cirkumflekso skyrimo rytų Lietuvos tarmėse, *Baltistica* 10 (1), 93–95.

Zinkevičius Zigmąs 1980, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 1, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius Zigmąs 1982, Lietuvių kalbos postpoziciniai vietininkai, *Baltistica* 18 (1), 21–38.

Rima BACEVIČIŪTĖ
Kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius
Lietuva
[rimaba@ktl.mii.lt]

Regina RINKAUSKIENĖ
Lietuvių kalbotyros katedra
Vilniaus pedagoginis universitetas
T. Ševčenkos g. 31
LT-03111 Vilnius
Lietuva
[rinkauskiene@gmail.com]